

про права та свободи людини стали дуже популярними під час розвитку просвітницького руху та філософії Просвітництва. Ці ідеї знайшли своє відображення в таких документах, як Декларація незалежності США та Французька Декларація прав людини і громадянина, які стали одними з найбільш відомих і важливих документів з прав людини [4, с. 192].

Загалом можна сказати, що концепція «прав і свобод» людини була темою, яка займала важливе місце у багатьох цивілізаціях та культурах на різних етапах їх розвитку. Ідеї про права та свободи людини виникали у зв'язку з різними історичними обставинами, але вони завжди були важливим фактором у формуванні суспільства. З часом ідеї про права та свободи людини розвивалися та уточнювалися, і стали предметом багатьох дискусій та політичних боротьб. Сьогодні ці ідеї є одними з основних принципів, на яких ґрунтується сучасне демократичне суспільство. Тому дотримання прав та свобод людини залишається важливим завданням для будь-якої держави, організації або суспільства в цілому.

1. Aristotel. Politics. К. : Osnovi Publ., 2000. 238 p.
2. Донченко О. П. Свобода як категорія права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Одеса, 2010. 20 с.
3. Marchenko M. N. Theory of State and Law. 2004. 648 p.
4. Рабінювич П. М. Основи загальної теорії права та держави. 2007. 192 с.

УДК 343.322.2

DOI: 10.31733/17-03-2023-79-81

Олена ОРЛОВА

доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Діана СТРАШКО

здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

Держава, територія якої окупована, так чи інакше стикається з колабораціонізмом та подібними йому соціально-політичними явищами. Беззаперечним є той факт, що єдиною причиною виникнення таких явищ на території України є вчинена проти неї агресія Російської Федерації.

Вітчизняний дослідник, Є. Письменський, зазначає, що феномен співпраці з ворогом громадян, які проживають на окупованій території, прийнято розглядати в широкому та вузькому контекстах. У широкому значенні суть явища колабораціонізму складає комплекс взаємовідносин в усіх сферах життя між окупантом та окупованим населенням. Ці взаємовідносини можуть відбуватись на всіх можливих рівнях, починаючи від побутового, особисто-інтимного та закінчуючи ідеологічним, воєнним, передбачаючи настання всіх видів соціальної відповідальності. «На окупованій території сучасної України колабораціонізм знаходить свій прояв у всьому широкому діапазоні – від культурно-освітнього рівня до політичної та воєнної співпраці», – резюмує автор [1, с. 77, 87].

Очевидним є те, що чим тривалішою є окупація, тим більше людей йде на співпрацю з окупаційними силами, адже людям, які залишилися на окупованих територіях потрібно продовжувати жити, працювати, навчатися, тобто співіснувати з ворогом на одній території.

Валентина Шайкан звертає увагу на той факт, що частина населення сьогодні свідомо йде на співпрацю з «ною» владою з ідеологічних міркувань частина маргіналів, серед яких нерідко – жорстокі, схильні до конформізму особи, швидко пристосовуються й прислужуються тому, хто сьогодні там «при владі» [2, с. 128].

У зв'язку з цим, цікавою є думка психолога Віталія Духневича про те, що воєнні дії зумовлюють зміни не лише індивідуальної, а й масової свідомості, яка починає функціонувати інакше, ніж у мирний час [3, с. 21].

Створюючи умови, коли життя практично неможливе без співпраці з окупаційними органами, загарбники тим самим сприяли виникненню колабораціоністських настроїв і активно використовували це [4, с. 124]. На превеликий жаль, зазначені вище події й зараз розгортаються на окупованих територіях України. Мешканці окупованих територій підтверджують, що роботу можна отримати тільки або в органах окупаційної влади, або співпрацюючи з ними.

Можемо з сумом констатувати, що колабораціонізм як соціальне явище вже набуло широких масштабів на окупованих територіях. Враховуючи те, що колабораційна діяльність може набувати будь-які форми, мати добровільний або ж вимушений прояв, першочерговим для визначення того, чи є діяння особи злочинними, є суб'єктивний чинник. Тобто, вкрай важливо є з'ясувати психоемоційний стан особи, її мотиви, мету, конкретну життєву ситуацію, для встановлення обставин.

Основною ознакою суб'єктивної сторони будь-якого складу кримінального правопорушення є вина. Якщо при вчиненні суспільно небезпечного діяння відсутні умисел або необережність, то унеможливується притягнення до кримінальної відповідальності [5, с. 100].

Колабораційна діяльність вчиняється тільки з умислом (прямим або ж непрямым). За такої форми вини особа:

- 1) усвідомлює суспільно небезпечний характер відповідного діяння;
- 2) передбачає неминучість або можливість спричинення такої шкоди;
- 3) бажає або свідомо припускає, що в результаті вчинення такого діяння може бути заподіяна шкода відповідному об'єктові посягання [1, с. 85].

Водночас вчинення таких дій з непрямым умислом більш властиве для іншої категорії осіб, які діють із корисливих мотивів та інших меркантильних або низьких переконань (наприклад, деяких осіб приваблювала досить легка можливість побудувати кар'єру, що з'явилась з урахуванням переміщення з окупованої території найбільш професійно успішної частини населення) [1, с. 86].

Враховуючи вищевикладене, не зайвим в таких категоріях справ, за певних обставин, є призначення судових психолого-психіатричних експертиз. Метою таких експертиз може бути отримання відповіді на питання, чи дійсно особа, знаходячись в конкретних життєвих обставинах окупації, активних воєнних дій, усвідомлювала протиправність своїх дій та могла керувати ними. Не виключено, що кризова ситуація, з урахуванням індивідуальних особливостей психіки конкретної особи, так чи інакше може вплинути на неї, тим самим змусити людину фактично відмовитись від минулих цінностей, поглядів та під впливом хворобливого стану психіки піти на співпрацю з ворогом.

Мотиви колабораціонізму можуть бути різними: прагнення до наживи; ненависть до держави, на території якої проживає колабораціоніст; бажання врятувати своє життя; безнадія у подальшій боротьбі; загроза жорстоких репресій тощо. Національні суди, розглядаючи справи про колабораційну діяльність, не завжди зазначають мотив вчинення злочину. Серед встановлених, зазвичай, вказують: особисті, корисливі, ідеологічно-політичні уподобання, бажання працювати у незаконному правоохоронному органі тощо.

В умовах окупації колабораційна діяльність у вигляді співпраці з ворогом може вчинятися і з метою завоювати довіру іноземної держави для забезпечення сприятливих умов проживання на окупованих територіях. Однак, існує чималий ризик притягнення до юридичної відповідальності осіб, які мали недобровільні взаємини з окупантом або співпраця з якими мала другорядне (неістотне) значення. Напрошується висновок про те, що жахи, які відбувалися на окупованих територіях та боротьба за збереження власного життя і життя своїх близьких створили додатковий каталізатор для співпраці частини населення з окупантами. Не виключено, що за таких умов, якщо людина опинилася фактично в полоні, уникнути смерті можна лише одним шляхом – вступивши у співпрацю з ворогом.

Наведені приклади дають можливість зробити висновок про те, що першочерговим в цій категорії справ є необхідність доведення суб'єктивного ставлення до свого діяння особи, яка обвинувачується або ж підозрюється у вчиненні колабораційної діяльності. Врахування психоемоційного стану громадян, які стали на шлях співпраці з ворогом – вкрай важливо, оскільки може, якщо не виправдати, то пояснити дії такої особи. До кожного випадку необхідно підходити індивідуально. Адже, до проблеми колаборації з одними лекалами підходити не можна. У поле репресій не повинні потрапити безвинні люди, долю яких і так скалічила війна. Не можна допустити колективної відповідальності всіх осіб, що опинилися на окупованих територіях.

В сучасній Україні, як і в Європі після Другої світової війни, суспільний запит на

відновлення справедливості та покарання винних у злочинах, скоєних під час війни, дуже високий. Безсписним є те, що не можна залишати безкарними таке ганебне явище сьогодення як колабораціонізм. Але задоволення цього запиту не повинно створювати ризику масового нерозбірливого переслідування за підозрою в колабораціонізмі. Для чого, вкрай важливим є врахування умов жорстокого окупаційного режиму, в яких опинилися громадяни України не з власної волі, а тому ще більш детального з'ясування потребують всі ознаки суб'єктивної сторони цього складу кримінального правопорушення. Це надасть можливість відмежувати свідомий колабораціонізм, як кримінальне правопорушення, від вимушеної співпраці з ворогом, яка не обов'язково має протиправний характер.

1. Письменський С. О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): науковий нарис. Сєвєродонецьк, 2020. 121 с.

2. Шайкан В. О. Колабораціонізм, пособництво, сепаратизм, причини міжнаціонального протистояння: проблеми кваліфікації та відповідальності. Сучасні інтерпретації актуальних проблем історії та права в країнах Східної та Західної Європи середини ХХ-ХХІ ст. Кривий Ріг : Видавець ФОП Чернявський Д. О., 2017. 240 с.

3. Духневич В. М. Особливості політико-правових уявлень громадян в умовах гібридної війни. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 188 с.

4. Шайкан В. О. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» та військової зони в період Другої світової війни: монографія. Кривий Ріг: Мінерал, 2005. 466 с.

5. Кончук Н. С. Кримінальна відповідальність за державну зраду. Львів : Вид-во «Растр-7», 2019. 168 с.

УДК 340.132.6

DOI: 10.31733/17-03-2023-81-84

Олег НАЛИВАЙКО

старший науковий співробітник
секретаріату Вченої ради
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Олена ЧОРНА

аспірант кафедри кримінального
процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

**ЮРИДИЧНІ АКсіОМИ В ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІЙ
ТА ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЙНІЙ ТЕХНІЦІ**

Питання вірного тлумачення та використання юридичних аксіом у правозастосовній практиці є актуальним і потребує детального дослідження. Актуальність цього питання визначається необхідністю для будь-якого юриста розуміти правову природу, історію походження тієї чи іншої правової аксіоми з метою її використання правильно й доречно.

Якщо узагальнити правові теорії щодо природи, сутності та значення правових (юридичних) аксіом, можна сказати, що правові аксіоми є фундаментом, на якому базується більшість правових систем сучасності. Правові аксіоми являють собою не лише надбання юридичної думки та мудрості людства: вони є також концентратом певних етичних, духовних та моральних цінностей, які утворювалися сотні років тому й залишаються актуальними на зараз.

За визначенням А. Ференца-Сороцького юридичні (правові) аксіоми – це такі правові положення, які в результаті багатовікової суспільно-історичної практики стали непорушними, вихідними елементарними істинами – звичними й самоочевидними, за межами яких неможливе існування права як соціального явища [1, с. 4].

Правові аксіоми є правовими явищами, які пронизують всю матерію права, найкращими з джерел виникнення правових норм, які виникли у ході розвитку людства, відіграють роль змістовного каркасу всієї правової системи; на них базується юридична наука і всі теоретичні уявлення про право [2, с. 6-7].